

Schmelcz-Pohánka Éva

A pozsonyi egyetemalapítás az oktatási helyszínek tükrében

„Pozsony városa a király és a nemzet akaratából tudományegyetemet fog kapni.” Ezen ígéretet tette a városnak gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök (1910–1912) 1911. november 25-i látogatásakor.¹ Végül a pozsonyi magyar királyi tudományegyetemet a debreceni egyetemmel együtt az 1912. évi XXXVI. törvénycikkben foglaltak szerint alapították meg.² Ugyanezen év novemberében az uralkodó, I. Ferenc József (1848/1867–1916) engedélyével a pozsonyi universitas – Kumlik Emil városi könyvtáros javaslatára – felvette a magyarok között igencsak népszerű Erzsébet királyné nevét.³

A pozsonyi egyetem működésének első tanévében, 1914. október 3-án csak a Jog- és Államtudományi Kar nyithatta meg kapuit, az első félévben 189, a másodikban 184 beiratkozott hallgatóval.⁴ Az eredeti tervekben még a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi fakultással való együttes indulás szerepelt, de ez a háborús viszonyok miatt nem valósult meg. Közben három orvosprofesszor is megkapta kinevezését, és átvették az állami kórház irányítását, ám a hallgatók oktatására itt sem került sor.

Az egyetem avatóünnepségét 1916. november 19-én, Erzsébet-napon rendezték meg, ahol Ferenc József nevében Albrecht főherceg, továbbá Csernoch János hercegprímás, Brolly Tivadar pozsonyi polgármester, Krobotin Sándor hadügyminiszter, Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter⁵ (a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a továbbiakban VKM), valamint Kérészy Zoltán rektor mondott ünnepi beszédet. A beteg Ferenc József az alábbi sorokat üzenté az egyetem ünnepségére: „Bizalommal remélem, hogy a most felszentelt egyetem a magyar közműveltség fejlődésének és előterjesztésének hatalmas tényezője lesz.”⁶

A bölcsészeti karon végül csak az 1917/18-as tanév második szemeszterében, március 18-án kezdődhetett meg a tanítás, 24 beiratkozott hallgatóval.⁷ Az Orvostudományi Kar Apponyi Albert kultuszminiszter hathatós közbenjárására 1918 szeptemberében fogadhatott hallgatókat a III., IV. és V. évfolyamokon.⁸ A tervekben szerepelt a mennyiség-, természettudományi és mezőgazdasági fakultás megnyitása is a magyaróvári gazdasági aka-

1 ALBRECHT 1916; CSERNOCH 1916; BROLLY 1916; KROBATIN 1916; JANKOVICH 1916; KÉRÉSZY 1916.

2 1912. évi XXXVI. törvénycikk – A debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról. 1. § Debreczenben és Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felruházott magyar királyi tudományegyetem állittatik fel. (...) 7. § E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi, a belügyi és a pénzügyi minister bizatik meg. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7161> [2014.07.12.]

3 KUMLIK Emil: Pozsony város képviselőtestületének indítványa, 1912. febr. 5. A névadásról bővebben lásd: POLYÁK 2014.

4 RAVASZ 1983. II. 37.

5 Kultuszminiszter volt 1913. február 26-tól 1917. június 15-ig.

6 BROLLY 1916. 35; KÉRÉSZY 1916.

7 RAVASZ 1983. II. 37.

8 A hallgatók létszámára vonatkozó adatok nincsenek. RAVASZ 1983. II. 37.

démia bekapcsolásával, ám ez Pozsony városának csehszlovák megszállása miatt már nem indíthatta meg a képzéseit.⁹ 1918 októberében végül három kar 37 tanszéke garantálta az egyetem működését.

Az 1918/19-es események – az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság – sem voltak hatás nélkül az universitas mindennapjaira. 1919. január 7-én a csehszlovák kormány tulajdonába vette az egyetemet, és körvonalazódott egy négyfakutásos, csehszlovák egyetem felállításának tervezete. A tanári kart, köztük a rektort is rendőri felügyelet alá helyezték, egyúttal kormánybiztosi kinevezést kapott Jehlička Ferenc egyetemi tanár. Szeptember 22-én a csehszlovák kormány által kiküldött bizottság átvette az épületeket és azok felszereléseit, ezáltal ellehetetlenítették annak működését. A megszállók folyamatos zaklatásai, valamint az orvos- és a bölcsészettudományi kar oktatóinak az ország területéről való kiutasítása miatt az universitas tanárai Budapestre menekültek. Utolsóként, október 10-én az egyetemi könyvtárat is átadták teljes, 77.932 kötetes állományával a csehszlovák hatóságoknak.

Csupán a jogtudományi kar számára biztosította a csehszlovák iskolaügyi és népművelődési minisztérium Pozsonyban az 1921/22-es tanév végéig az előadás és a vizsgáztatás jogát. Ennek gyakorlati megvalósulását a csehszlovák kormány fellépése már 1921 nyarán meggátolta. Egy augusztusban kelt határozat alapján összegyűjtötték a kar összes iratát, felszerelési tárgyait, majd minden indoklás nélkül augusztus 20-án beszüntették további működését.

Az egyetem elhelyezésére vonatkozóan az 1919-es megszállást követően megindultak a tervezetek. Számos dunántúli város között Pécs városa is jelezte szándékát annak befogadására. A kormányzat az 1921. évi XXV. törvénycikk értelmében¹⁰ a pozsonyi universitas ideiglenes, új helyszínül végül Baranya megye székhelyét jelölte meg, annyi kitéttel, hogy az első tanéveket még Budapesten nyitják meg. Addig Pécs felkészülhetett arra, hogy az évszázadok óta hön áhított felsőoktatási intézmény alapjait és szükségleteit biztosítsa falai között.

Összegezve elmondható, hogy az egyetem pozsonyi időszaka folyamatos küzdelem volt kezdetben a karok megalakulásért, a fejlesztésért, végül a fennmaradásért.¹¹

Az egyetemi campus elhelyezésének tervezetei¹²

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter a következőképpen kezdte Pozsony város lakosságához intézett indítványát 1917-ben: „*A pozsonyi m. kir. Erzsébet-*

⁹ 1910-es, harmadik egyetemi tervezetében a kormány Pozsonyban egy katonai tudományok fakultásának felállítását is tervbe vette. LUKINICH 1933. 29.

¹⁰ 1921. évi XXV. törvénycikk – a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudomány egyetem ideiglenes áthelyezéséről. 1. § Székhelyüknek a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt az 1872. évi XIX. törvénycikkkel felállított kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetem ideiglenesen Szegeden, az 1912. évi XXXVI. törvénycikkkel felállított pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetem pedig ideiglenesen Pécsen nyer elhelyezést. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7481> [2014.08.11.]

¹¹ RAVASZ 1983. I–II; POHÁNKA 2012.

¹² Pozsony város korabeli és mai utcarendszeréről Ortvy Tivadar *Pozsony város utcái és terei* című munkája alapján egy interaktív térképpel kiegészített adatbázisban tájékozódhatunk: www.ortvay.eu [2014.08.28.]

*tudományegyetem megfelelő és méltó elhelyezése a magyar tudományosságnak és Pozsony városának egyező érdeke.*¹³

Pozsonyban a törvény megszületése után az egyetem fizikai elhelyezése fontos kérdéssé vált. Több lehetőséget is mérlegeltek már 1912-ben. Ekkor két markánsan elkülönülő irányzat körvonalazódott: az egyik a campus a város belterületén, a másik annak külső részein látta megvalósíthatónak. (1. ábra)¹⁴ Az első – beltelki helyszíneként – a Virágvölgy városrészben, a 18. századi városépítészet örökségként is egyetemi campusi rangra predestináltatott. Területe 47.780 négyszögölt tett ki. Az egyik tervezet az Állami Kórház közelében található, Schiffbeck–Stabwasser-telken, az 1770 és 1782 között felépült, barokk Aspremont–Esterházy-palota hasznosításával valósult volna meg. Ez magával vonta a tér rendezését és egy új utca nyitását is. A palota az önképzőkör, a Diákasztal befogadását is lehetővé tette. A telek szélén a karok diákjai számára kollégium épült volna. Az elképzelés szerint a telepet a sportház és a sportpályák zárták. (2. ábra)¹⁵

A második lehetőség a szintén beltelki helyőrségi kórház volt (a hajdani érseki nyári palota)¹⁶ kertjével, valamint az előtte elterülő Esterházy-gyakorlótérrel (1. ábra) (1–2. kép).¹⁷

1–2. kép

A helyőrségi kórház, a hajdani primási nyári palota egykor és ma (Esterházy tér)

A tervezet szerint a korábbi palotaépület a restaurálás után, a használaton kívüli melléképületek elbontásával az aulát, a rektori és dékáni hivatalokat fogadná. A kórház kertjében a lebontásra kerülő járványkórház, a halottasház és a majorság helyén a jogi kari „palota”

¹³ JANKOVICH 1917. 1.

¹⁴ TÉRKÉP 1912.

¹⁵ GOLL 1916. 3–4.; JANKOVICH 1917; LUKINICH 1933. 43–44. A mű eredeti kézírata a PTE Egyetemi Levéltárban került elő 2014 tavaszán. <http://leveltar.pte.hu/content/az-egyetem-alapitasanak-tortenete-kezirat> [2014.07.14.] PTE EL XIV. 2. 1. d. Entz-hagyaték.

¹⁶ A primási palota telkét már Forgách Ferenc érsektől (1607–1625) kezdődően használták az esztergomi primások. A nyári palotát pedig Keresztély Ágost (1707–1725), gróf Esterházy Imre (1725–1745) és Barkóczy Ferenc (1761–1765) esztergomi érsekek vették használatba. A belső díszítést Esterházy rendelte meg Georg Raphael Donnertől. Scitovszky János primás (1849–1866) az épületet 1858-ban adta át kórházi célokra a Franciaország és Szardínia elleni háború miatt 100.000 pengő forintért a katonai kincstárnak. ALBRECHT 1916. 5.; CSERNOCH 1916. 10.; KROBATIN 1916. 15.; GOLL 1916. 4.

¹⁷ Ezen a téren tette le az esküjét Mária Terézia királynőnek (1740–1780) Bessenyei György és a magyar testőrség. ALBRECHT 1916. 5.

épülne fel. A keletre fekvő katonai raktár helyett pedig a bölcsészeti kar épülete állna, homlokzatával az Esterházy tér felé nézve. A gyakorlótérre a földtan és ásványtan, a növénytan és az állattan, a vegytan és természettan, valamint az egyetemi bibliotéka épülete kerülne. A parkot pedig a város lakosai számára tennék nyilvánossá. Tehát ezekre az özszevont telkekre kizárólag a betegápolásban részt nem vevő építményeket tervezték. Ám a Hadügyminisztérium által a helyőrségi kórházzal és a gyakorlótér átadásával kapcsolatos ellenszolgáltatások igencsak teljesíthetetlennek tűntek. A város az 1916/17-es tanévre elhatározta, hogy 1.500.000 korona költséggel megszerzi a szomszédos telektömböt is; az Esterházy tér – József utca – Kapás utca – Hadapród utca által határolt területet. A régi óligeti lövölde területén pedig a testnevelési telep kiépítését vázolták fel.¹⁸ E két, elsőként említett helyszín egymáshoz való közelsége is erősítette egyetemi campusi státuszát.

A harmadik lehetséges helyszínt – pedagógiai és pénzügyi szempontokat figyelembe véve – a törvény megszületése után gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter¹⁹ is támogatta. Az universitast ennek keretében a St. Genois-féle telken, az északnyugati hegyliget közelében, a bécsi vasútvonaltól délre, kissé kijebb a város központjától kívánták kiépíteni (1. és 3. ábra).²⁰ Ennek tervezete Mandello Gyula jogakadémiai tanár tollából született meg. A terület alkalmasságát a Magyar Mérnök és Építész Egylet pozsonyi osztálya is vitatta, akik örömmel vették volna inkább a belváros műemlékeinek „stilszerű” helyreállítását, ekképpen megmentve azokat a pusztulástól. Egyes vélekedések szerint a kül- és a beltelek összekötésével is kialakítható lett volna az egyetemi campus. Mégis a kültelkek közül ez a lehetőség tűnt a legmegvalósíthatóbbnak.²¹

Tehát a volt miniszterelnök, Khuen-Héderváry Károly a pozsonyi beltelki elképzeléseket támogatta, miközben a VKM főiskolai ügyosztálya inkább a kültelki elhelyezést preferálta. A kérdésről végül Zichy kultuszminiszter távoztával utóda, Jankovich Béla 1913. júniusi személyes látogatása után kívánt dönteni.²²

Jankovich 1913. júniusi látogatása során egy új helyszín került képbe: a Lanfrancóni-féle, ún. első szárazmalom területe, a Duna bal partján a várostól két kilométerre, nyugatra. (1. ábra) Ide az orvosi fakultás épületeinek elhelyezését képzelték el. Sajnos a telek hátránya az volt, hogy nem adott túl nagy lehetőséget az esetleges terjeszkedésre, mivel területe érintette a keresztény és az izraelita temetőt is. Ezen javaslat támogatása esetén ezek kikerülését kérte a városi közgyűlés. A kérés mérlegelésével a miniszter is látta, hogy a Lanfrancóni-telek kizárólag a természettudományi és az orvosi karok elhelyezésére lenne alkalmas. Ekképpen egyértelmű lett, hogy a jogi és a bölcsészeti fakultások csak a Schiffbeck–Stabwasser-telken valósulhatnak meg. Az orvosi képzés kültelki kihelyezése – időlegesen – némiképp módosította az állami kórháznak szánt eddigi szerepet:

18 SZABÓ 1940. 15. Az 1916-os, Erzsébet-napi tanévnyitó ünnepségen a VKM egy kiállítást rendezett a két műemléképület hajdani és a korabeli állapotáról. A külső és a belső felvételeket Wälder Gyula építész, műegyetemi tanár készítette el. GOLL 1916. 5–6.

19 Zichy kétszer volt kultuszminiszter: 1910. március 1-től 1913. február 26-ig, valamint 1918. május 8. és október 31. között.

20 PTE EL XIV. 2. 1. d. Entz-hagyaték.

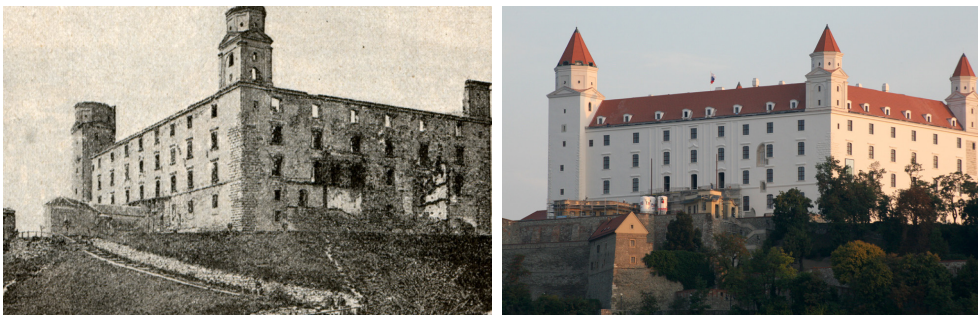
21 GOLL 1916. 3–5.; LUKINICH 1933. 43–46.

22 LUKINICH 1933. 45–46.

jelenlegi állapotát kívánta a kultuszminiszter fenntartani, „*hogy ezen kórház a létesítendő klinikáknak beteg-, illetve tananyaggyűjtő és betegszolgáltató intézménye legyen.*”²³

Ekkor erre a területre vonatkozóan számos tervezet látott napvilágot, így Hermann Jansen²⁴ berlini építész és városrendezőtől, Pecz Samu²⁵ építész és műegyetemi tanártól, Ray Rezső Vilmos²⁶ építésztől, Almási Balogh Loránt²⁷ építésztől és Scheibner Mihálytól.²⁸ Ezek közül Balogh Loránt tervrajzát ismerjük, amely bekeretezve ma is megtekinthető a Pécsi Egyetemtörténeti Kiállítás harmadik termében.²⁹ Az 1:1000 méretarányos terv – budapesti, 1914. februári dátumozással – a pozsonyi egyetem épületeinek (orvostudományi, központi és gazdasági hivatali épületek elhelyezését vázolta fel a Vödrics-völgy (voltaképpen a Lanfranconi-telek) területén. (4. ábra)³⁰

Az egyre elhúzódó viták már-már az egyetem közeli megnyitását veszélyeztették, így a VKM-miniszternek hamar döntést kellett hoznia. Pozsony város lakossága már minden lehetőséget elfogadhatónak tartott volna, csak végre felállításra kerüljön az egyetemük.³¹ Jankovich végül az Erzsébet királyné-templom 1913. október 11-i felszentelésekor hozta meg döntését. Ekkor kijelentette, ahhoz, hogy a jogi és a bölcsészeti karokon az 1914/15-ös tanévben meg tudják kezdeni az oktatást, addig a használatba vételhez szükséges átalakításokat is el tudják végezni a régi főgimnázium épületének (Klarissza utca 5.)³² biztosításával. Közben a Schiffbeck–Stabwasser-féle telket a jogi és a bölcsészeti karok, a

3–4. kép
A pozsonyi fellegrvár egykor és ma

23 GOLL 1916. 3.; LUKINICH 1933. 49–52.

24 [http://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_Jansen_\(Architekt\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_Jansen_(Architekt)) [2014.07.30.]

25 http://hu.wikipedia.org/wiki/Pecz_Samu [2014.07.30.]

26 http://hu.wikipedia.org/wiki/Ray_Rezs%C5%91_Vilmos [2014.07.30.]

27 http://hu.wikipedia.org/wiki/Alm%C3%A1si_Balogh_L%C3%B3r%C3%A1nt [2014.07.30.]

28 GOLL 1916. 4.

29 A dokumentáció Pécsre kerülésének története ismeretlen, de annyi bizonyos, hogy 1992-ig a Pécsi Egyetemi Könyvtár őrizte. Ekkor Kelényi Gábor, a Pécsi Orvostudományi Egyetem rektora kérte ki a kialakítandó Orvostörténeti Múzeumuk állandó kiállítására. Együttel beépítették még a kiállításba az egyetemi könyvtárban őrzött Klebelsberg Kuno és gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterek, gróf Zichy Gyula megyéspüspök és Tóth Lajos VKM-államtitkár szobrait is egy korai kiadású Werbőczy-kötet kíséretében. PEK TGYO PEKI I-91/1992. Majd a 2010 novemberében megnyitott állandó Pécsi Egyetemtörténeti Kiállítás szerves részévé vált a pozsonyi időszakot bemutató tematikai egységben.

30 PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Pécsi Egyetemtörténeti Kiállítás 3. terem.

31 SZABÓ 1940. 10.

32 A Klarissza és a Plébánia utcák sarkán állt a régi „Klára-szüzekről” elnevezett templom és a hajdani zárda (Klarisszeum), amely 1786-tól a királyi katolikus főgimnázium épülete lett. A mindig is sötét és nedves épület már ekkor sem felelt meg egy oktatási intézmény céljainak. BOROVSKY–SZIKLAY–CSÁNKI 1896. 146.

központi épület és az egyetemi könyvtár számára szerezték volna meg, a Lanfranconi-telek pedig kizárólag az orvosi és természettudományi intézmények elhelyezésére lett volna alkalmas. Az orvosi fakultás városon kívüli elhelyezése a város azon óhaját kívánta teljesíteni, hogy az állami kórház továbbra is fenn tudja tartani addigi státuszát. A csaknem véglegesnek tűnő megoldás azonban még mindig nem nyerte el mindenkinek a tetszését. A város lakosságával egyetértésben Tóth Lajos miniszteri tanácsos a régi gimnázium meglehetősen komor, sötét épületét még ideiglenesen sem tartotta alkalmasnak, és egyúttal felvetette helyette a jogakadémia épületének (Káptalan utca 1.) használatba vételét. Tóth tervezete szerint a jogakadémia könyvtárát áthelyezik az épületből, és az általa addig lefoglalt helyiségeket tanteremmé alakítják át.³³

Lehetséges helyszíneként felmerült még a Vár közelében, attól északra elterülő Hausbergel-dűlő – a Védcolöp út, Vutkovics Sándor utca, Vadász utca, Császár út által határolt terület – is, amely a régi Pálffy-kastélyból átalakított tüzérszárnyával, majd a későbbi Szent Erzsébet Gyermekotthonnal³⁴ átellenben állt. Dobrovits Mátyás kórházi fő-

5–6. kép

A pozsonyi országház épülete egykor (Szent Mihály utca). Ma az épület a Comenius Egyetem könyvtára

orvos több alkalommal a campus fellegvárban (Vár út) (3–4. kép) való elhelyezése mellett kardoskodott, ekképpen a főépület a város szimbólumának tekinthető, és abból kimagasodó épületében kapott volna otthont. Ötletének számos támogatója is akadt.³⁵

Lehetséges épületként került a tervezetek közé az 1802 és 1848 közötti magyar országgyűlések helyszíne, a pozsonyi diéta belvárosi háza (Szent Mihály utca) is (5–6. kép).³⁶

³³ LUKINICH 1933. 54–55.; SZABÓ 1940. 11.

³⁴ A vár felé menet állt Pálffy Pál (1592–1653) pozsonyi főispánnak, a vár örökös kapitányának 1640-es években építtetett palotája, a híres kerttel. Az épület sok átalakításon ment keresztül, majd a 19. század végén lebontották, helyére pedig egy hatalmas építmény került. G. GYÖRFFY 1991. 132.; BOROVSZKY–SZIKLAY–CSÁNKI 1896. 144 térképmelléklet; POZSONYI KALAUZ 1907. 110.

³⁵ LUKINICH 1933. 38., 46., 48.

³⁶ 1912-ben az épület a Magyar Királyi Ítéltáblának adott otthont. BOROVSZKY–SZIKLAY–CSÁNKI 1896. 147.; TÉRKÉP 1912.

E két utóbbi tervezet és azok épületei önmagukban azonban kicsinek bizonyultak volna a teljes campus befogadására.

1914/15-ben a kialakuló elképzeléseknek köszönhetően ismételten több tervezet született: Korb Flóris Nándor³⁷ műépítésztől három, Kismarty-Lechner Jenő³⁸ és Wurga László³⁹ okleveles mérnököktől négy, Palóczy Antal építésztanártól pedig kettő. Goll Elemér okleveles építész *A pozsonyi m. kir. Tudományegyetem elhelyezése* című, 1916-ban kiadott művének mellékletében pedig Kertész K. Róbert⁴⁰ okleveles építész, minisztériumi osztálytanácsos és Sváb Gyula okleveles építész, minisztériumi műszaki tanácsos munkája is megtalálható. (5. ábra)⁴¹ A tervezetek közül ez utóbbi felelt meg leginkább a minisztérium által kialakított elképzeléseknek, így 1917-es „kiáltványában” Jankovich Béla VKM-miniszter is ezen tervrajzokat használta fel Pozsony lakosságának meggyőzésére. Így a belvárosi történelmi műemlékek felújítása és használatba vétele mellett egy nyilvános kert rekonstrukciójával is a város fényét emelték volna. A minisztérium által ösztönzött tervezetben a prímási palota mint az egyetem központi épülete kapott szerepet az elméleti és a klinikai épületekkel, a Schiffbeck–Stabwaser-telek pedig teljességében a hallgatók mindennapjaira lett kialakítva. A műemléki épületeket körülölelő kertek – így a Lippai-kert is – megnyitásra kerültek a nagyközönség számára. A központtól délre szinte egy egységben feküdt a meglévő klinikai tömb, amelyet egy gazdasági épülettel toldottak meg.⁴²

A megvalósult egyetemi épületek

A tervezetéseket az első világháború kitörése csaknem megakasztotta, ám Jankovich Béla igyekezett az 1912. évi XXXVI. törvénycikket végrehajtani. Első lépésként még ez év decemberében a VKM hatósága alá helyezték a pozsonyi állami kórházat, amely 1914-ben az első orvosprofesszorok kinevezésével már klinikává alakulhatott. Az idő előrehaladtával az 1914-ben működésüket ideiglenesen megkezdő fakultásokkal kap-

7–8. kép

A jogi kar épülete, rektori hivatal, jogi kari dékáni hivatal és a Quaestura épülete (központi épület) egykor és ma (Káptalan utca 1.)

³⁷ http://hu.wikipedia.org/wiki/Korb_Fl%C3%B3ris [2014.07.30.]

³⁸ http://hu.wikipedia.org/wiki/Kismarty-Lechner_Jen%C5%91 [2014.07.30.]

³⁹ <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16920/16979.htm> [2014.07.30.]

⁴⁰ <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/07822.htm> [2014.07.30.]

⁴¹ GOLL 1916.

⁴² GOLL 1916. 6–8., Képmelléklet. JANKOVICH 1917.

9. kép
A jogi kar épülete a Káptalan utca felől, a bejáratától jobbra az Erzsébet Tudományegyetem címerével

10. kép
A jogi szemináriumok, majd a bölcsészeti oktatás épülete. Ma a pozsonyi Színházművészeti Főiskola épülete

csolatban azt tűnt a legkézenfekvőbbnek, hogy azokat ideiglenesen – a javaslatokban már felvetett helyszínekként – a régi királyi jogakadémia (Káptalan utca 1.) és a hajdani királyi főgimnázium (Klarissza utca 5.) épületei fogadják be a szükséges átalakításokat követően. Az már ekkor egyértelmű volt, hogy az orvosi kar épületeinek az oktatásra való alkalmassá tétele jóval nagyobb munkát igényel, így azok megnyitását 1916 őszére tervezték.⁴³

Végül az 1914/15-ös tanévben csak a Jog- és Államtudományi Kar kezdte meg működését a pozsonyi jogakadémia Káptalan utcai épületének tantermeiben. (7–9. kép) A jogi kari ülésteremben helyezték el a gyakorlati joganyaggyűjteményt is.

A jog- és államtudományi fakultás szemináriumi helyiségei a Ventur utca 3. szám alatt az egykori középkori pozsonyi egyetem, az *Academia Istropolitana* második emeletén letek otthonra (10. kép). Az épület korábban pénzverőházként funkcionált.⁴⁴

Az egyetemi könyvtár számára elkülönített 300.000 koronát az intézmény beltelken való elhelyezésére szánták. A konkrét megvalósulás azonban más eredményt hozott. A megnyitásától a megszállásig az egyetem könyvtára ideiglenesen a Klarissza utca 5. szám alatti volt ferences apácák kolostorépületében (Klarisszeum) működött, amely 1908-ig

11–13. kép
A pozsonyi egyetemi könyvtár épülete egykor és ma (Klarissza utca 5.)

⁴³ LUKINICH 1933. 45., 53.; SZABÓ 1940. 11–12.; TANREND 1915/16. II. 13.; TANREND 1918/19. I. 26.

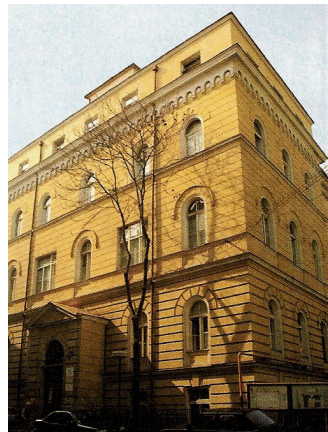
⁴⁴ TANREND 1918/19. II. 31.

a régi főgimnázium épülete volt (11–13. kép).⁴⁵ Az első és második emeleten ingyenes helyszínt biztosítottak az egyetemi könyvtár számára. Az első szinten két nagy terem, hat nagyobb és egy kisebb szoba volt, valamint egy deszkafallal elzárt rész ruhatárként funkcionált. A másodikon két nagy terem tartozott a bibliotékához. A bútornak (néhány barokk faragott polc) a hajdani városi és a korábbi jezsuita bibliotékából maradt az épületben. Az egyetemi könyvgyűjtemény elhelyezése – mint ahogy az oktatás céljaira való hasznosításnál is kifejtették – a férőhelyek, a kényelem, a tűzbiztonság vagy a fűthetőség szempontjából sem felelt meg a 20. század eleji könyvtári igényeknek, de az adott körülmények csak ezt tették lehetővé.⁴⁶

Az orvosi fakultás épületeit a következő tanév folyamán kívánták felújítani és felépíteni a Lanfranconi-féle telken. Utoljára tervezték a Schiffbeck–Stabwasser-féle telektömbön az egyetem beltelki részének felállítását, ahol a bölcsészeti és a jogi fakultás számára készültek volna épületek. Az épület földszintjén rendezkedett be az egyetem torna- és vívóhelyisége, amely a Fürdő utca 2. szám alá került.⁴⁷

Az 1915 és 1917 közötti időszak az egyetem további kiépítése jegyében zajlott: az 1916-os tanévkezdésre végül megszerezték az Esterházy-gyakorlóteret a katonai igazgatótól, „mert (...) a magyar intelligenciának művelését mozdítja elő (...)”. Ezzel a beltelki egyetemi campus kiépítése valósulhatott meg.⁴⁸ Azonban a világháború miatt a tervezett építkezések igen leredukálódtak.

1917 őszén a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar végül a Ventur utca 3. második és a Káptalan utca 1. első emeleti helyiségeinek egy részébe költözött be,⁴⁹ valamint megtörtént a gyalogsági pótzászlóalj laktanyájának és a Korona utca 4. számú bérházban található lakások átadása az orvosi kar számára. Az 1916/17-es tanévben Gárdos János budapesti orvos az Erzsébet Tudományegyetem számára felajánlott összegnek köszönhetően

14–15. kép

Állami Kórház – Bel- és Sebészeti Klinika, Bőr- és Nemibetegklinika, Bőrgyógyászati Klinika, Elme- és Idegklinika, Szemklinika, Gyógyszertani Intézet egykor és ma

⁴⁵ TANREND 1915/16. II. 37.

⁴⁶ LUKINICH 1933. 54–55.

⁴⁷ TANREND 1918/19. I. 31.

⁴⁸ ALBRECHT 1916.

⁴⁹ TANREND 1917/18. II. 28.

a *Mensa Academica* (a Diákasztal) is megnyithatta kapuit. 1918-ra pedig létrejött egy 100 fős egyetemi diákokotthon, amely a régi Aspremont–Esterházy-palota első emeletének középső és bal szárnyán, továbbá a Széchenyi és a Temető utca saroképületében (volt elektrotechnikai szakiskola, Temető utca 5.) kapott helyet. Ugyanitt volt az internátus is.⁵⁰

Az egyetemi klinikák helyszínei már az 1914/15-ös tanév folyamán körvonalazódtak: az Állami Kórház (Erzsébet utca 13., Ország út 12.) (14–15. kép), a Ferenc József Gyermekklinika, a Bábaképző Intézet mint meglévő intézmények kézenfekvők voltak, a háborús gazdasági viszonyok ugyanis nem tették lehetővé önálló, orvosi gyakorló intézmények létrehozását. Így 1918-ban az orvosi kar a város kórházaiban és klinikáin kezdte meg az elméleti és gyakorlati oktatást (1. táblázat).

Szervezeti egységek	Igazgató
Belklinika Erzsébet utca 13., Ország út 12.	Herczog Ferenc
Sebészeti Klinika, Sebészeti Műtéttan Erzsébet utca 13.	Bakay Lajos
Szülő- és Nőbetegklinika, Szülészeti Klinika Torna utca 5.	Velits Dezső
Bőr- és Nemibetegklinika, Bőrgyógyászati Klinika Erzsébet utca 13., Ország út 12.	Veress Ferenc
Elme- és Idegklinika Erzsébet utca 13., Ország út 12.	Reuter Camillo
Ferenc József Gyermekklinika Széchenyi utca 16.	Heim Pál
Szemklinika Erzsébet utca 13., Ország út 12.	Ifj. Imre József
Gyógyszertani Intézet Erzsébet utca 13.	Mansfeld Géza
Kórbonctani Intézet, Törvényszéki Orvostani Intézet Korona utca 4. (16–17. kép), Ország út 12.	Entz Béla
Kórtani Intézet, Élettani Intézet (Physiologia) Belnay utca 1–3.	Pekár Mihály
Közegészségtani Intézet Belnay utca 1–3.	Fenyvessy Béla
Bonctani Intézet Anatómiai Intézet, Vegytani Intézet (Chemia), Kémiai Intézet, Természettani Intézet (Physika), Fizikai Intézet Belnay utca 1–3.	–

1. táblázat – A pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karának klinikái és intézetei (1918)⁵¹

⁵⁰ TANREND 1918/19. I. 31.

⁵¹ TANREND 1917/18. II. 12–15., 27. A táblázatot a pozsonyi egyetem alapításának 100. évfordulójára

16–17. kép

A Kóronctani és a Törvényszéki Orvostani Intézet épülete egykor és ma (Korona utca 4.)

Az egyetem működését biztosító szervezeti egységek is különböző helyszíneken rendezkedtek be: a Rektori Hivatal a Káptalan utca 1. szám alatti épület első emeletén, majd földszintjén működött. A Quaestura már 1914. szeptember 1-től ellátta feladatait, így eleinte a jog- és államtudományi fakultás adminisztratív szükségleteinek biztosítását. Teendőit szintén a Káptalan utca 1. szám alatti épület földszintjén végezte. Míg a bábaképző intézetben elhelyezett Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika gazdasági teendőit a megbízott, a klinikai célokat szolgáló állami kórházét saját gazdasági hivatala végezte. Az Orvostudományi Kar dékáni hivatala 1918-ra a Kórház utca 52. szám alatti, hajdani Aspremont–Esterházy-palota földszinti helyiségeiben rendezkedett be. (18–19. kép) A bölcsészkar dékáni hivatala a központi épület (Káptalan utca 1.) első emeletén működött.

1918 augusztusáig három egyetemi egyesület jött létre: a Pozsonyi Egyetemi Ifjúsági Testnevelési Egyesület, a Jogászszegelező Egylet és az Egyetemi Ifjúsági Olvasókör, ezek is a Káptalan utca 1. szám alatti épület második emeletén működtek.

18–19. kép

Az orvoskar dékáni hivatal, a hajdani Aspremont–Esterházy-palota (Kórház utca 52.)

Az épület ma a Comenius Egyetem orvosi karának dékáni hivatala

rendezett egyetemtörténeti kiállításra Dezső Krisztina és Jusztinger Antalné állította össze, segítségüket ezúton is köszönöm. [„(...)Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felruházott magyar királyi tudományegyetem állittatik fel.” A pécsi egyetem centenáriuma (Egyetemtörténeti vándorkiállítás) – 2013. szeptember 6. – december 15.]

A szűken vett egyetemi campus bemutatása után egy érdekes összefoglalást adnánk az oktatók mindennapi életének helyszíneiről, azaz a lakásaikról.⁵² Ők a város különböző pontjain éltek családjaikkal, egy részük bérházakban, másik részük az egyes intézetekben kialakított szolgálati lakásokban (2. táblázat).⁵³

Oktató neve	Cím
Bakay Lajos (jog)	Védcölöp út 51.
Bozóky Géza (jog)	Konvent utca 2/a.
Császár Elemér (bölcészlet)	Újtelep 3.
Entz Béla (orvos)	Gyurikovics utca 8.
Ereky István (jog)	Stefánia út 10/b.
Falcsik Dezső (jog)	Kalapos utca 2.
Fambri Gábor (lektor)	Konvent utca 2/a.
Fenyvessy Béla (orvos)	Bél Mátyás utca 7.
Finkey Ferenc (jog)	Erkel utca 10.
Gyomlay Gyula (bölcészlet)	Hal tér 5.
Heim Pál (orvos)	Bél Mátyás utca 7.
Herczog Ferenc (orvos)	Védcölöp út 42.
Hodinka Antal (bölcészlet)	Sánc út 2.
Ifj. Imre József (orvos)	Kossuth Lajos tér 18.
Kérészy Zoltán (jog)	Újtelep 12.
Kiss Albert (jog)	Stefánia út 23.
Kováts Ferenc (jog)	Újtelep 3.
Kornis Gyula (bölcészlet)	Újtelep 3.

⁵² Az utcák megtekinthetők Pozsony város korabeli virtuális térképén – utcanév-keresővel: www.ortvay.eu [2014.08.28.]

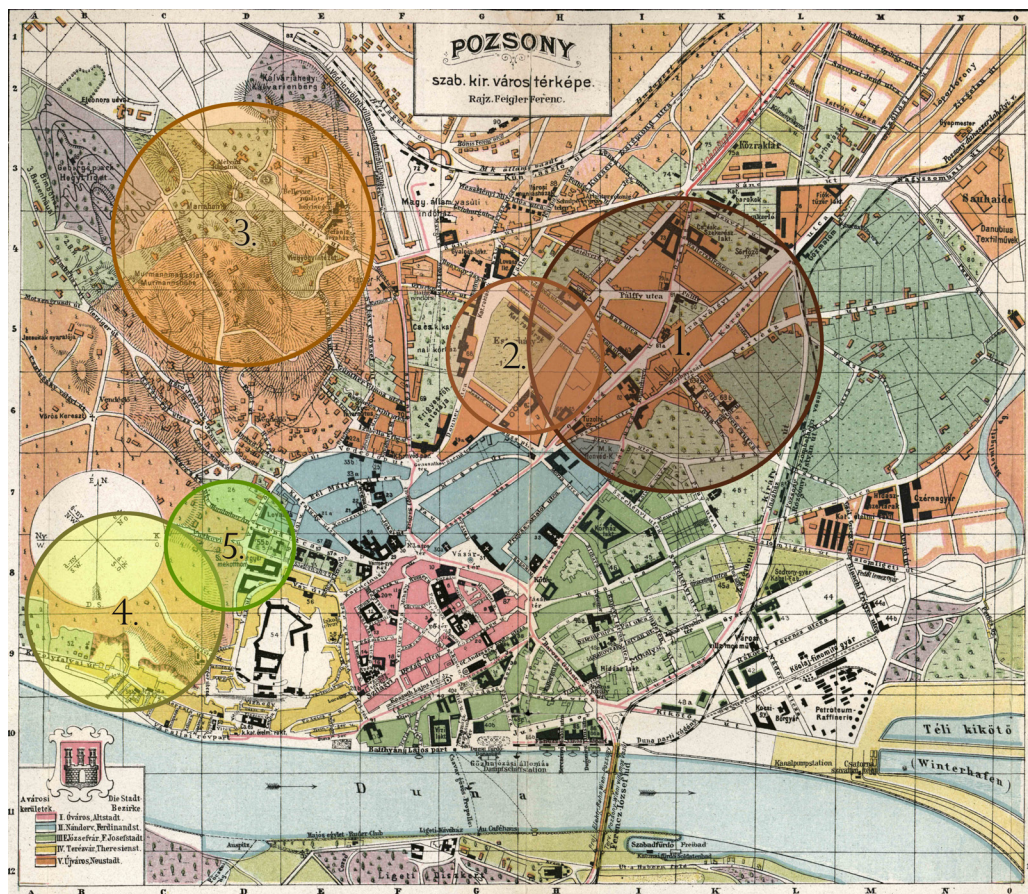
⁵³ TANREND 1914/15. I. 4–6., 9–10.; TANREND 1914/15. II. 5–7., 11–12.; TANREND 1915/16. I. 5–7., 11–12.; TANREND 1915/16. II. 43.; TANREND 1916/17. I. 58.; TANREND 1916/17. II. 59.; TANREND 1917/18. I. 65.; TANREND 1917/18. II. 40.; TANREND 1918/19. I. 35.; TANREND 1918/19. II. 32.

Kumlik Emil (könyvtárigazgató)	Preysz Kristóf utca 21.
Lukinich Imre (bölcészlet)	Ventur utca 3.
Mansfeld Géza (orvos)	Kossuth Lajos tér 29.
Pázmány Zoltán (jog)	Kossuth Lajos tér 34.
Pekár Mihály (orvos)	Kórház utca 52.
Polner Ödön (jog)	Újtelep 3.
Prinz Gyula (bölcészlet)	Újtelep 13.
Reuter Camillo (orvos)	Ország út 10.
Rónyay Rezső (quaestor)	Lőrincskapu utca 4.
Thienemann Tivadar (bölcészlet)	Stefánia út 4.
Tóth Ferenc (testnevelés)	Fürdő utca 3.
Tuka Béla (jog)	Hafner út 2.
Vári Rezső (bölcészlet)	Andrássy Gyula út 19.
Velits Dezső (orvos)	Torna utca 5.
Véress Ferenc (orvos)	Erzsébet utca 13.
Vutkovich Sándor (jog)	Védcölöp út 49.
Weszely Ödön (bölcészlet)	Simonyi Iván sor 2.
Zolnai Gyula (bölcészlet)	Edl utca 5.

2. táblázat – Oktatói lakások Pozsonyban

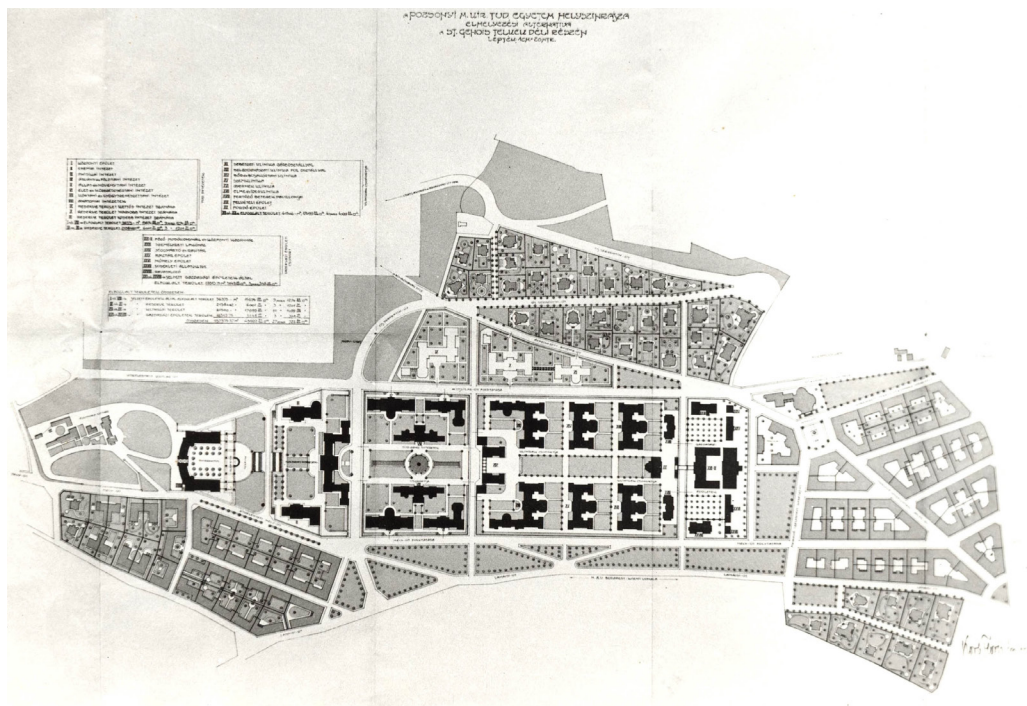
Az universitas kialakítását jelentősen nehezítették a világháború eseményei. A helyszínek véglegesítésének négyéves periódusa után azonban a háborús viszontagságok miatt sajnálatos módon a megszüntetés és az áthelyezés következett be, így a fentiekben felvázolt helyszínek csak ideiglenesen szolgálhatták a pozsonyi egyetemet.

ÁBRAMELLÉKLETEK

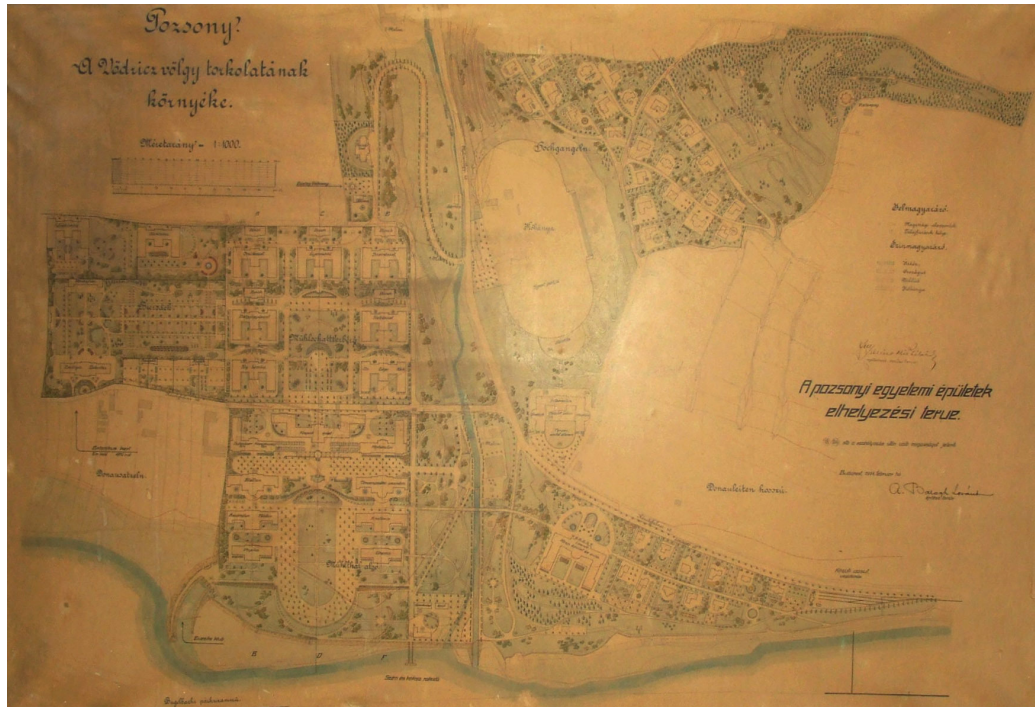

1. ábra
Pozsony város térképe a tervezetek elhelyezési helyszíneivel

1. Schiffbeck–Stabwasser-telek
2. Eszterházy-gyakorlótér
3. St. Genois-féle telek
4. Lanfranchi-telek
5. Hausbergel-dűlő

3. ábra
A pozsonyi Magyar Királyi Tudományegyetem helyszínrajza.
Elhelyezési alternatíva a St. Genois-telek déli részén

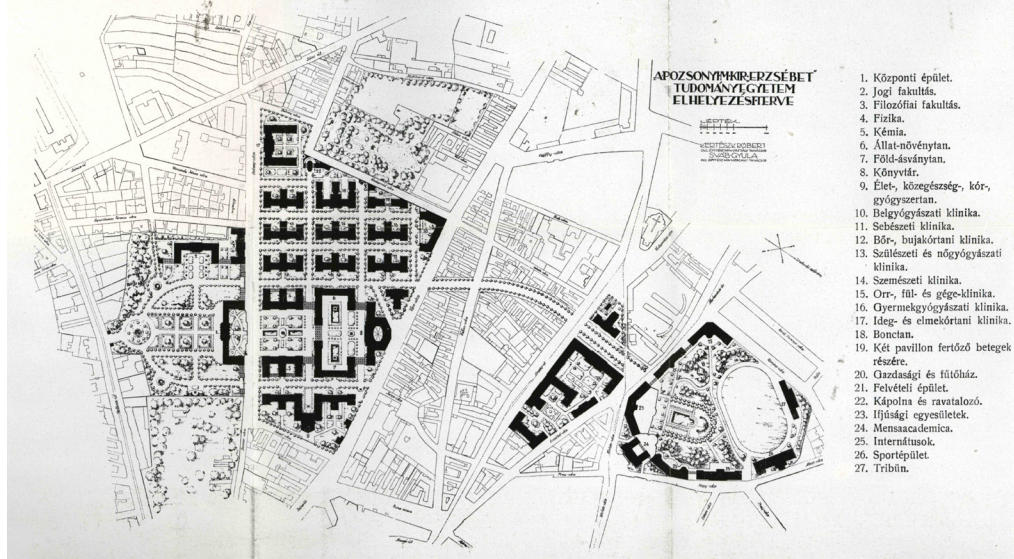
4. ábra

A. Balogh Loránt: A pozsonyi egyetemi épületek elhelyezési terve (1914)

A Pozsonyi M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem elhelyező terve.

Távtlati kép.

5. ábra

Kertész K. Róbert és Sváb Gyula tervezete (1914–1915)

KÉPJEGYZÉK

1. kép RAVASZ 1983. II. 18.
2. kép (<http://hu.wikipedia.org>) [2014.07.23.]
3. kép POZSONYI KALAUZ 1907
4. kép (<http://hu.wikipedia.org>) [2014.07.23.]
5. kép BOROVSZKY–SZIKLAY–CSÁNKI 1896
6. kép (<http://www.panoramio.com>) [2014.07.23.]
7. kép RAVASZ 1983. II. 14.
8. kép Lengvári István fotója
9. kép Magángyűjtemény
10. kép Rodler Miklós fotója
11. kép BOROVSZKY–SZIKLAY–CSÁNKI 1896
12. kép Majorossy Judit fotója
13. kép (<http://tudasbazis.sulinet.hu>) [2014.07.23.]
14. kép RAVASZ 1983. II. 14.
15. kép Rodler Miklós fotója
16. kép POZSONYI KALAUZ 1907
17. kép Rodler Miklós fotója
18. kép RAVASZ 1983. II. 18.
19. kép (<http://www.panoramio.com>) [2014.07.23.]

RÖVIDÍTÉSEK

PEK TGYO PEKI

Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények
Osztálya – A Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára

FORRÁSOK

PTE EL
XIV. 2.

Pécsi Tudományegyetem Egyetem Levéltár, Pécs
Entz-hagyaték.

TANREND 1914–1921

A Pozsonyi Magyar Kir. Erzsébet Tudományegyetem személyzeti létszáma és tanrendje 1914–1921. Pozsony, 1914–1922.

TÉRKÉP 1912

Pozsony szab. kir. város térképe. Rajz. Feigler Ferenc. [Pozsony–Bécs, 1912.]

IRODALOM

ALBRECHT 1916

ALBRECHT Főherceg Úr Ő császári és Királyi Fenséégének mint I. Ferenc József Úr Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége legmagasabb személye képviselőjének avató beszéde. In: *A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetem 1916/17. tanévi irataiból. 2. füzet. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetemnek 1916. évi november hó 19-én dicsőült Erzsébet királyné neve napján tartott avató ünnepe alkalmával mondott beszédek és első Ferenc József Úr Ő császári és Apostoli Királyi Fenséégének az egyetem rektorához intézett legkegyelmesebb válasza az egyetem és Pozsony sz. kir. város nevében Albrecht Főherceg Úr Ő császári és Királyi Fensége által az avató ünnepélyről küldött hódolatnyilvánítása.* Pozsony, 1916. 3–6.

BOROVSKY–SZIKLAY–CSÁNKI 1896

BOROVSKY Samu – SZIKLAY János – CSÁNKI Dezső: *Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monografiája; a magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája.* 16. kötet – *Pozsony vármegye.* Pozsony szab. kir. város. Budapest, 1896.

BROLLY 1916

BROLLY Tivadar kir. tanácsos, Pozsony szab. kir. város polgármesterének üdvözlő-beszéde. In: *A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetem 1916/17. tanévi irataiból. 2. füzet. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetemnek 1916. évi november hó 19-én dicsőült Erzsébet királyné neve napján tartott avató ünnepe alkalmával mondott beszédek és első Ferenc József Úr Ő császári és Apostoli Királyi Fenséégének az egyetem rektorához intézett legkegyelmesebb válasza az egyetem és Pozsony sz. kir. város nevében Albrecht Főherceg Úr Ő császári és Királyi Fensége által az avató ünnepélyről küldött hódolatnyilvánítása.* Pozsony, 1916. 33–37.

CSERNOCH 1916

CSERNOCH János bibornok, hercegprímás, esztergomi Érsek Úr Ő Eminenciájának felszólalása. In: *A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetem 1916/17. tanévi irataiból. 2. füzet. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetemnek 1916. évi november hó 19-én dicsőült Erzsébet királyné neve napján tartott avató ünnepe alkalmával mondott beszédek és első Ferenc József Úr Ő császári és Apostoli Királyi Felségének az egyetem rektorához intézett legkegyelmesebb válasza az egyetem és Pozsony sz. kir. város nevében Albrecht Főherceg Úr Ő császári és Királyi Fensége által az avató ünnepélyről küldött hódolatnyilvánítása.* Pozsony, 1916. 7–12.

GOLL 1916

GOLL Elemér: *A Pozsonyi Magyar Királyi Tudományegyetem elhelyezése.* Budapest, 1916.

G. GYÖRFFY 1991

G. GYÖRFFY Katalin: *Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon. Idegen utazók megfigyelései.* Budapest, 1991.

JANKOVICH 1916

Dr. JANKOVICH Béla valóságos belső titkos tanácsos, vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszter válasza, mellyel a pozsonyi helyőrségi kórház épületét és az Esterházy-gyakorlóteret a M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem céljaira átveszi. In: *A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetem 1916/17. tanévi irataiból. 2. füzet. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetemnek 1916. évi november hó 19-én dicsőült Erzsébet királyné neve napján tartott avató ünnepe alkalmával mondott beszédek és első Ferenc József Úr Ő császári és Apostoli Királyi Felségének az egyetem rektorához intézett legkegyelmesebb válasza az egyetem és Pozsony sz. kir. város nevében Albrecht Főherceg Úr Ő császári és Királyi Fensége által az avató ünnepélyről küldött hódolatnyilvánítása.* Pozsony, 1916. 17–22.

JANKOVICH 1917

JANKOVICH Béla: *Pozsony szab. kir. város Közönségéhez.* Budapest, 1917. február 7.

KÉRÉSZY 1916

Dr. KÉRÉSZY Zoltán egyetemi rektor ünnepi beszéde. In: *A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetem 1916/17. tanévi irataiból. 2. füzet. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetemnek 1916. évi november hó 19-én dicsőült Erzsébet királyné neve napján tartott avató ünnepe alkalmával mondott beszédek és első Ferenc József Úr Ő császári és Apostoli Királyi Felségének az egyetem rektorához intézett legkegyelmesebb válasza az egyetem és Pozsony sz. kir. város nevében Albrecht Főherceg Úr Ő császári és Királyi Fensége által az avató ünnepélyről küldött hódolatnyilvánítása.* Pozsony, 1916. 23–32.

KROBATIN 1916

Báró KROBATIN Sándor beszéde, mellyel a pozsonyi cs. és kir. Helyőrségi Kórház épületét (volt primási nyári palota) és az Esterházy-gyakorlóteret az egyetem céljaira átadja. In: *A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetem 1916/17. tanévi irataiból. 2. füzet. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetemnek 1916. évi november hó 19-én dicsőült Erzsébet királyné neve napján tartott avató ünnepe alkalmával mondott beszédek és első Ferenc József Úr Ő császári és Apostoli Királyi Felségének az egyetem rektorához intézett legkegyelmesebb válasza az egyetem és Pozsony sz. kir. város nevében Albrecht Főherceg Úr Ő császári és Királyi Fensége által az avató ünnepélyről küldött hódolatnyilvánítása.* Pozsony, 1916. 13–16.

LUKINICH 1933

LUKINICH Imre: Az egyetem alapításának története. Pécs, 1933.

POHÁNKA 2012

POHÁNKA Éva: A pozsonyi egyetem alapítása. In: FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai.* Pécs, 2012. 47–50.

POLYÁK 2014

POLYÁK Petra: Az Erzsébet Tudományegyetem névváltozatai. *Per Aspera ad Astra* 1. (2014):1. 115–137.

POZSONYI KALAUZ 1907

Képes pozsonyi kalauz. A városnak és környékének leírása. Steiner Zsigmond könyvkereskedése, Pozsony, 1907.

RAVASZ 1983

RAVASZ János: *Pécsi Tudományegyetem (1923–1950).* I–II. kötet. [Gépirat] Pécs, 1983.

SZABÓ 1940

SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.

The Founding of the University in Pozsony and its Buildings of Education

**by Éva Schmelczér-Pohánka
(Summary)**

There were many plans for placing the faculties and institutes of the Royal Erzsébet University (founded in 1912). Some of these would have placed the campus in the inner city area, while others intended it for the outskirts of the city. The start of the First World War had a significant effect on the operation and the development of the university venues. Finally, the University in Pozsony was able to start instruction after moving into already existing buildings. This study provides an overview of this process, the various plans and the buildings that were eventually used.

(A szöveget Lengvári Ágnes fordította.)